

Filosofie en onderwijs

De Belgische Preselectie voor de Internationale Filosofie Olympiade: de Januskop van de Vlaamse situatie

Pascal Vanhoecke

De International Philosophy Olympiad is een internationale essay-schrijfwedstijd voor leerlingen uit het middelbaar/voortgezet onderwijs die ondertussen vijftientwintig jaar bestaat. Meer dan veertig landen nemen deel aan deze competitie die elk jaar in mei doorgaat. Hoewel deze wedstrijd origineel werd opgericht om de verworvenheden uit de westerse filosofie te helpen verspreiden, duurde het maar liefst tot 2012 vooraleer België, net zoals Nederland overigens, voor de eerste keer deelnam. De Universiteit Gent nam, samen met de Gentse scholengroep Panta Rhei, het initiatief om een Belgische Preselectie voor de Internationale Filosofie Olympiade te organiseren. De reden: in het veld werd pijnlijk duidelijk dat het voor Vlaamse jongeren minder en minder evident blijkt om een geschreven redenering op papier te kunnen krijgen die gekenmerkt wordt door een logische opbouw, diepgang en originaliteit. De signalen van bezorgde leraren noopten ons om actie te ondernemen. Vanaf het eerste moment werd duidelijk dat we met dit initiatief een gat in de markt hadden gevonden: het aantal deelnemende leerlingen lag een stuk hoger dan we hadden verwacht (300+ essays vorig jaar), we mochten ook merken dat we onze doel niet voorbijshoten toen we met deze wedstrijd de aanwezige lacunes in kennis en kunde wilden blootleggen.

Filosofie en filosoferen in Vlaamse middelbare scholen: waar staan we?

Het organiseren van een Belgische Preselectie voor de Internationale Filosofie Olympiade biedt de kans om ons een beeld te kunnen vormen van de aanwezige filosofische kennis en competenties bij scholieren in de laatste jaren van het middelbaar onderwijs. En wat we te zien krijgen is niet fraai. De resultaten van de Belgische deelnemers aan de International Philosophy Olympiad spreken boekdelen: die ene eervolle vermelding die we de voorbije jaren kregen, vormt absoluut de uitzondering die de regel van middelmatige en vaak ronduit zwakke prestaties van onze scholieren in deze wedstrijd bevestigt. Wie steekproefge-

wijs enkele essays van de schrijvers van de International Philosophy Olympiad vergelijkt met deze van de Belgische winnaars, merkt snel het niveauverschil. Bij een screening van de essays die we mogen ontvangen bij de Belgische Preselectie, valt pas op hoe precair de situatie genoemd mag worden. Het meest opvallend is het bijna complete gebrek aan kennis van denkbeelden en theorieën uit de canon van de wijsbegeerte. Behalve een paar enkelingen, houden de meeste jongeren het bij verwijzingen naar de popcultuur of wat name-dropping van één van de grotere denkers. Tot het systematisch uiteenzetten en integreren van een filosofische theorie komt het vrijwel nooit. Maar zelfs als het criterium "*filosofische relevantie*" tussen haakjes wordt geplaatst, valt op dat onze hedendaagse jongeren zwak scoren op de overige vier criteria: relevantie, coherentie, argumentatie en originaliteit. Een deelnemer die hoog scoort op *relevantie*, kan zich iets voorstellen bij het thema van het te schrijven essay en kan hier met gevoel voor diepgang op ingaan. Zelfs dit vrij basale "blijf bij de les"-criterium vormt vaak een groot probleem. De essentie wordt gemist, men valt snel door de mand als men wat dieper probeert te graven. Het criterium *coherentie* peilt naar de opbouw van een consistent betoog, gekenmerkt door een introductie, een middenstuk en een conclusie. Ook hier lijken veel jongeren het spoor bijster. Een intro lukt nog net, het daarna uitwerken van een gefundeerd betoog

Pascal Vanhoecke, master in de psychologie, is directeur van het Popelin Lyceum en het Technisch Atheneum in Merelbeke. Hij organiseert sinds 2012 de Belgische Preselectie voor de Internationale Filosofie Olympiade. Een aantal jaren geleden schreef hij mee aan de *Sofia, mijn lief en Wat had je gedacht?*, handboeken filosofie voor het middelbaar onderwijs. Hij helpt ook mee bij het organiseren van de Dag van de Filosofie in Gent en de Masterclass Filosoferen in Gent. Samen met professor Danny Praet (Ugent) bereidt hij de International Philosophy Olympiad, dit jaar van 12 tot 15 mei in Gent, voor (<http://www.ipo2016.be/>).

mondt niet zelden uit in een oefening vrije associatie. Tot een mooi slot met het afwerken van een redenering en een besluit komen we zelden. *Argumentatie* als criterium peilt naar het gebruik van logica en redeneervormen die steek houden: klopt de redenering van de schrijver, is er geen sprake van *logical fallacies*? Dit criterium blijkt het grootste struikelblok. Het *dikke ik*-tijdperk heeft ook hier zijn sporen nagelaten. Jongeren “vinden” en “willen” vooral heel veel en gebruiken dit vaak als basis om een betoog op te baseren. Over het algemeen valt het qua *originaliteit* wel mee, onze juryleden waren vaak aangenaam verrast door de gebruikte invalshoeken. Alleen ook hier een schrijnend gebrek aan diepgang en diepere kennis over een onderwerp waardoor initieel sterke insteken alsnog verzandden in platitudes en gemeenplaatsen.

Filosofie in Vlaamse scholen: Watskeburt?

Het zwak scoren van onze leerlingen op de International Philosophy Olympiad en binnen de Belgische Preselectie is mijns inziens een symptoom van een dieperliggend probleem. Tot aan alweer een onderwijshervorming een paar decennia geleden, werden bepaalde soorten onderwijs “humaniora” genoemd. Met het verdwijnen van deze benaming werd een belangrijk signaal de wereld ingestuurd. De persoonsvorming, de Bildung, is niet langer prioritair in het Vlaams onderwijs. Concreet betekende dit dat verschillende algemeen vormende vakken werden vervangen door vakken met een veel meer functionele invulling. Het belang van de vlotte toepasbaarheid van schoolse kennis binnen een werkcontext kwam centraal te staan – een tendens die wel in meer landen merkbaar is. Sommige vakken moesten wijken, andere werden aangepast. Zo wordt het verwerven van kennis steeds meer ondergeschikt gemaakt aan het kunnen opzoeken van informatie. Daarnaast worden bestaande vakken hervormd en meer afgestemd op de noden en behoeften van het bedrijfsleven. In taalvakken bijvoorbeeld krijgt het onderdeel Literatuur steeds minder tijd toegewezen, boeken moeten nog amper worden gelezen. Een taal moet functioneel inzetbaar zijn in het kader van de toekomstige jobcontext. Je gaat niet langer meer naar school om je als mens te ontwikkelen, jezelf te ontplooien, je wordt eerst en vooral klaargestoomd om binnenkort vlot in te kunnen stromen in een job. Onder het mom van het helpen verwerven van competenties, kwamen sommige ooit emancipatorisch bedoelde vakinhouden onder druk te staan want te zeer kennisgericht, te weinig-functioneel, te weinig direct toepasbaar op de directe realiteit op de werkvloer.

Toch blijft in heel wat landen filosofie een vak met een

tot nu toe vrij stabiele stek in het curriculum binnen het middelbaar onderwijs. Niet meer zo in Vlaanderen. Filosofie of ook wel Wijsgerige Stromingen, zoals het officieel heet, verhuisde een aantal jaren geleden van het standaard curriculum naar de categorie vakken die complementair ingericht mogen worden. Het mag nog ingericht worden, dat nog net wel, maar het moet niet. Maar waarom zou je als schoolleider filosofie inrichten als er zo veel grotere, actuelere, “urgenter” noden bestaan – aan meer functioneel taalonderwijs, aan meer competenties gelinkt aan hoogtechnologische toepassingen om zo onze jongeren klaar te stomen voor een leven in volle vierde industriële revolutie...? Weinig verrassend werd filosofie, in de luttele debatten die nog werden gehouden over dit onderwerp, de laatste jaren afgeschreven want te elitair, wereldvreemd, nog weinig relevant. “We hebben ingenieurs nodig, geen filosofen,” was de teneur. Behalve in een paar scholen waar filosofie nog wordt ingericht omdat dat “traditie” is, verdween het uit de meeste scholen als sneeuw voor de zon. Hoewel deze crisis al jaren geleden werd aangekaart en er in 2002 door het Vlaamse Parlement een resolutie werd aangenomen die zou moeten zorgen voor een meer centrale rol voor filosofie binnen het Vlaams onderwijslandschap, ging de situatie er enkel op achteruit. Hoe stiefmoederlijk de filosofie vandaag de dag wordt behandeld mag onder andere blijken uit de lange weg die professor Danny Praet en ikzelf moesten afleggen om de nodige fondsen bijeen te krijgen om de kosten te dekken voor de International Philosophy Olympiad, dit jaar in België. Dat het Ministerie van Onderwijs ons wandelen stuurde, is in deze zeer veelzeggend. Het moet geen verrassing heten dat vakinhouden die sterk aanleunen bij filosofie zoals logica, argumentatieleer, zelfs het simpelweg schrijven van opstellen of essays, eveneens in de verdrukking kwamen te staan. Als je het zo bekijkt wordt het zwak scoren van onze leerlingen een stuk begrijpelijker, niet?

Vorbijgestreefd en toch populair?

Zou het kunnen kloppen? Zou het kunnen dat de tijd van de filosofie is gekomen? Heeft de filosofie de eenentwintigste-eeuwse opgroeiende mens nog iets te bieden?

Als we mogen afgaan op haar populariteit in ieder geval wel. Alain De Botton raakte duidelijk een gevoelige snaar toen hij een aantal jaren geleden startte met zijn (toegegeven, vlot verteerbare en praktische toepasbare) visie op filosofie – zijn aanpak bleek zo’n groot succes dat zijn gepatenteerde Schools of Life als paddenstoelen uit de grond rezen en ondertussen niet meer weg te denken zijn uit het hedendaagse zelfontwikkelingscircuit. Vergelijkbare initia-

tieven op meer lokaal niveau kunnen eveneens niet zelden rekenen op een vergelijkbare mooie opkomst. Afdelingen filosofie in de boekenwinkels houden niet enkel stand maar breiden zelfs uit. Initiatieven zoals Dag van de Filosofie, Nacht van de Filosofie, Brainwash festival, e.d. trekken honderden, zelfs duizenden bezoekers. Ook wij stonden versteld van het enthousiasme waarmee heel wat jongeren wilden deelnemen aan de Filosofie Olympiade. Misschien werkt het uitgangspunt van het zelf mogen bedenken, ontwikkelen en formuleren van een denklijn erg inspirerend en motiverend, wie weet.

Los van die populariteit laat de filosofie haar waarde zien in de invloed die ze nog steeds uitoefent op het discours in onze samenleving. Of het nu gaat over de vraag hoe een godsbewijs in elkaar steekt, of de psychoanalyse een wetenschap is, of onze economie wel rechtvaardig georganiseerd is, hoe het zit met de antropogene oorsprong van de klimaatverandering of hoe religieuze fanatici drogredeneringen gebruiken om mensen te overtuigen mee te gaan in hun zaak, de instrumenten die de filosofie bezit om deze vragen te lijf te gaan worden op zulke momenten erkend. In het woelige jaar 2015 viel op dat heel wat filosofen gevraagd werden als gesprekspartner, moderator, klankbord om de gebeurtenissen te plaatsen en mee te helpen zoeken naar antwoorden op de vraag "wat nu?". En zo hebben Slavoj Žižek, Luc Ferry, Peter Sloterdijk, Hans Achterhuis, Maarten Boudry, Etienne Vermeersch en consorten door hun bijdragen -meer dan we zelf beseffen en in tegenstelling tot wat cultuurpessimisten zouden vermoeden- een diepgaande invloed op het maatschappelijke debat. Zo blijken we, in onzekere tijden, in tijden waar we de grote verhalen voorbij zijn, soelaas te vinden in een houding die gevoed wordt door en gedijt in onzekerheid, op een manier en met hulp van technieken die figuren als Socrates ons een paar duizend jaar geleden voordeden.

Wat nu? Een optimistische inschatting.

Laat ons optimistisch blijven en ervan uitgaan dat de toestand ernstig maar niet hopeloos is. Wij zien alvast twee stappen in de goede richting. Eerst en vooral woedt in Vlaanderen sinds een aantal jaren een heftig debat over de invoering van een overkoepelend levensbeschouwelijk vak in de scholen van het officieel onderwijs. Tot op heden worden de levensbeschouwelijke vakken in het officieel onderwijs afzonderlijk gegeven: leerlingen krijgen twee uur per week katholieke, protestantse, ... godsdienst, islam of niet-confessionele zedenleer in afzonderlijke groepen. Een actiegroep onder leiding van professor Patrick Loobuyck begon met het aankarten van de risico's van deze segregatie

en ontwikkelde een alternatief: LEF, oftewel Levensbeschouwing Ethiek en Filosofie. Zo'n vak is essentieel om de basisprincipes van onze democratie te kunnen vrijwaren en door te kunnen geven, heet het. Vermoedelijk onder druk van de maatschappelijke realiteit werd een vergelijkbaar voorstel goedgekeurd en is de kans reëel dat er in een deel van het Vlaamse officieel onderwijs vanaf september 2017 een gemeenschappelijk vak wordt ingericht voor de hoogste jaren middelbaar. Weliswaar maar voor één uurtje per week, fluistert men - maar toch. Dat binnen zo'n vak ook de wijsbegeerte aandacht krijgt is een meevaller, maar het blijft natuurlijk een beetje een zwakgebod. Filosofie als dienstmaagd van de levensbeschouwing: hebben we dat niet al een keertje gehad? Is die focus niet te eng?

Ten tweede blijkt het vandaag de dag zo populaire trekken van de functionele kaart op zijn minst impliciet in de richting van de filosofie te wijzen. De vaak aangehaalde *21st century skills* waar menig onderwijsvernieuwer vandaag de dag de mond van vol heeft, omvatten heel wat aspecten die verband houden met ons geliefde vakgebied. Als binnen zulke discussies competenties worden opgelijst als *kritisch denken*, *probleemoplossend vermogen*, *analytische vaardigheden*, *communicatie*, *verbeeldingskracht* en - als kers op de taart - *verwondering*, dan wordt het wel heel erg moeilijk om niet aan de wijsbegeerte te denken. Experts uit de meest uiteenlopende vakgebieden geven aan dat bovenvermelde competenties essentieel en universeel toepasbaar zijn voor de werknemer van de eenentwintigste eeuw. In dit scenario wordt de filosofie losgelaten op het eigen vakgebied om te komen tot innovatie en verbetering. Hierbij worden de grondslagen van een domein bevraagd en uitgedaagd, want zinvol. Deze houding kan ons inziens vlot getransponeerd worden naar ruimte voor filosofie in elk vak. Absoluut een meerwaarde, maar: te mooi om waar te zijn? In ieder geval, blijkbaar is de behoefte aan werknemers met bovenvermelde kwaliteiten zo groot dat men er ons onderwijsstelsel voor wil transformeren - met als hypothetisch resultaat dat heel wat van de kwaliteiten die binnen de filosofie centraal staan, een stuk meer aandacht zullen krijgen. Het mag een perverse opsteker heten dat het overgrote deel van de scholen vandaag worden bestempeld als totaal niet klaar om deze inhouden over te brengen. Heel wat scholen in Vlaanderen verkeren dus in goed gezelschap.

Besluit

De weinig succesvolle passage van onze leerlingen tijdens de Filosofie Olympiades komt niet alleen. In de zoektocht naar verklaringen valt de ambivalente manier waarop we

vandaag de dag met filosofie en filosofische competenties omgaan het meest op. Enerzijds afgeschreven als te oubollig en niet meer relevant, anderzijds onder een andere vorm opnieuw geïntroduceerd als redder des vaderlands. Zo lang we haar maar half omarmen en hopen op functionele oplossingen zonder voorbereid te zijn op de “niet-functionele” (lees: niet-(onmiddellijk) renderende) bijwerkingen, raken we al snel vast in een loop waar het moeilijk uit te raken is. Als je kritisch en rationeel leert nadenken over een probleem, loop je namelijk het “risico” dat die vaardigheid zich uitbreidt over andere facetten van je leven en je dus tot een ander mens maakt. Of we zulke zaken als functioneel en zinvol beschouwen of toch eerder willen onderdrukken, is een keuze die we samen moeten maken – als we er ons maar van bewust willen zijn dat het ontkennen van contradicties met heel wat nevenwerking gepaard zal gaan. Als van ons wordt verlangd dat we kritisch zijn als we aan een project werken, wordt het natuurlijk erg moeilijk om plots niet kritisch te staan tegenover bijvoorbeeld de manier waarop je baas met je omgaat of de manier waarop de samenleving georganiseerd is. Het leggen van dergelijke accenten in onder-

wijsmiddens, vergt een aanpassing die de hele organisatie van scholen op zijn kop zet. Alles in vraag moeten stellen van de leraar in vak A, om het uur daarna zonder meer te moeten slikken wat de leraar in vak B verkondigt – zo’n Jekyll & Hyde-situatie lijkt ons voor niemand van de betrokkenen zinvol noch productief.

Als er één ding duidelijk is, dan toch de vaststelling dat de huidige impasse niets te maken heeft met de filosofie die niet meer relevant of “uit de mode” zou zijn. Filosofie als voorvechter en behoeder van rationeel denken is nu eenmaal intrinsiek vervlochten onze menselijke constitutie – dat dit rationele deel misschien niet steeds de bovenhand krijgt vatten we beter op als signaal om er meer aandacht aan te besteden dan om het af te doen als niet meer aan de orde. Utopisch gesteld zouden we moeten evolueren naar de ideale staat van Plato, maar dan versie 2.0 – niet met één filosoof-Koning aan de top, maar met iederéén als filosoof. Onze leerlingen doen het dan vast een stuk beter op de Philosophy Olympiad. In afwachting wordt het behelpen.

Pascal Vanhoecke

Feiten en kennis

Drs. Peter de Wind

Door het advies van Platform Onderwijs 2032 over toekomstgericht onderwijs is onlangs de discussie over het nut van het stampen van feiten weer opgelaaid. Terwijl de commissie onder leiding van Paul Schnabel feitenkennis als achterhaalde vorm van leren beschouwt, roepen de voorstanders van het stampen van feiten dat in de verkokerde gedachteconstructie van het Platform wordt voorbijgegaan aan de plaats van feiten binnen een bredere context.¹ Binnen die grotere verbanden krijgen de aangeleerde feiten namelijk hun betekenis. Door alleen te wijzen naar het stampen van feiten doet de commissie ernstig tekort aan de taak van de docent voor de klas, die tijdens de lessen een systeem of verhaal aanbiedt waarbinnen de feiten hun specifieke plaats in-

nemen. Een docent die zijn vak verstaat, doet tijdens de les voortdurend een beroep op de wisselwerking tussen feiten en het systeem waarbinnen de feiten zin en betekenis krijgen. De docent is geslaagd als de leerlingen de betekenis van de feiten in het systeem doorziet. In dit laatste geval is pas sprake van kennis. Parate feitenkennis is volgens de commissie zinloos, want die kan allemaal via allerlei zoekmachines worden opgezocht. Het voorbeeld van de commissie, waarbij vakken als geschiedenis en aardrijkskunde vooral betekenisloze feiten laten stampen -denk aan het concrete voorbeeld van een zinloos feit dat wordt gegeven: de Slag bij Waterloo geeft te denken. Dit voorbeeld van de commissie ontbeert echter elke grondslag in de dagelijkse praktijk van het lesgeven. Binnen diezelfde vakken worden namelijk grote inspanningen geleverd om die feiten binnen veranderingsprocessen en patronen te plaatsen.

Maar is het stampen van feiten naast een soort van cadans en in trance komen² niet ook de koninklijke weg naar efficiënter studiegedrag dan het proces van voortdurend te moeten opzoeken op internet of in een

Peter de Wind studeerde filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. Ruim 30 jaar heeft hij de vakken maatschappijleer, levensbeschouwing en filosofie gedoceerd op de middelbare school.